

สถานภาพผลงานวิชาการการศึกษาเรือนพื้นถิ่น
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย
The Status of Academic Outputs in Vernacular House Study in
the Northeast of Thailand

ธนิศร์ เสถียรนาม* และนพดล ตั้งสกุล**
Thanit Satiennam and Nopadon Thungsakul

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายสถานภาพผลงานวิชาการการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือ “ภาคอีสาน” ของประเทศไทย ผ่านการศึกษากลุ่มตัวอย่างผลงานวิชาการที่มีการเผยแพร่ตั้งแต่ พ.ศ. 2527-2558 จำนวน 112 รายการ ประกอบด้วย หนังสือวิชาการ รายงานการวิจัย บทความ เอกสารประกอบการประชุมสัมมนา และวิทยานิพนธ์ และนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการบรรยายและการจัดทำแผนที่ เพื่อแสดงให้เห็นภาพรวมและสาระสำคัญของการศึกษาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่าในช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมา การผลิตผลงานวิชาการมีพัฒนาการจากการขยายขอบเขตเนื้อหาสาระของการศึกษา และจำนวนผลงานวิชาการที่เพิ่มมากยิ่งขึ้น มีการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่ต่างๆ กระจายทั่วภาคอีสาน และพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรม เช่น สปป.ลาว โดยมีเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ตั้งถิ่นฐานในภูมิภาคเป็นประเด็นที่นักวิชาการให้ความสนใจศึกษามากอย่างต่อเนื่อง ด้านเนื้อหาสาระพบว่ามีการศึกษาในประเด็นที่หลากหลาย จำแนกได้ 7 กลุ่มหลัก ได้แก่ การก่อรูปเรือนพื้นถิ่น การอนุรักษ์ เทคโนโลยีอาคาร พัฒนาการ คุณลักษณะ ที่ว่าง และการศึกษาในประเด็นข้ามศาสตร์วิชา และภาพรวมของวัตถุประสงค์การศึกษาเรือนพื้นถิ่นมีลักษณะร่วม 4 ประการ คือ (1) เพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของเรือนพื้นถิ่น (2) เพื่ออนุรักษ์และสืบสานในฐานะมรดกทางวัฒนธรรม (3) เพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้ของศาสตร์วิชา และ (4) เพื่อสนับสนุนการศึกษาในลักษณะบูรณาการข้ามศาสตร์วิชา ทั้งนี้ ผลลัพธ์ที่ได้จากการศึกษาดังกล่าว ผู้ที่สนใจสามารถใช้ประโยชน์เป็นข้อมูลพื้นฐานในการสืบค้น อ้างอิง การตั้งโจทย์และประเด็นการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานให้มีความเหมาะสมต่อไป

* นักศึกษา ระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
E-mail: daothanit@yahoo.com

** อาจารย์ประจำ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ABSTRACT

This article aims to explain a status of academic outputs in vernacular house study in the northeast or “Isan” of Thailand. The review of this article is based on 112 samples of academic outputs published during 1984-2015 A.D., i.e. texts, research reports, articles, conference papers and theses, then to present all analyzed data by description and mapping in order to demonstrate an overview and a substantial of study from the past till now. The results have shown that during a few decades the academic outputs have been gradually developed in terms of a variety of contents and increasing number of works. There is the vernacular house study throughout the Isan Region and some related areas in Lao PDR. The vernacular houses of various ethnic groups are the interested topics of study for most scholars. There are various study approaches which can be categorized into 7 main contents, namely vernacular house formation, conservation, building technology, development, characteristic, spatial study and transdisciplinary. In addition, overall objectives of vernacular house study can be characterised into 4 main points: (1) to express the value and importance of study; (2) to conserve and inherit as a cultural heritage; (3) to accumulate the knowledge and findings; and (4) to promote an interdisciplinary study. The outcome of this article is useful as the database for search, reference and development of proper research topic and research question for anyone interested in vernacular house study in the northeast of Thailand.

คำสำคัญ: สถานภาพผลงานวิชาการ เรือนพื้นถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

Keywords: Status of Academic Outputs, Vernacular House, the Northeast of Thailand

บทนำ

ตั้งแต่ช่วงปลายพุทธทศวรรษ 2520 นับเป็นเวลากว่า 3 ทศวรรษ ที่นักวิชาการได้ผลิตผลงานวิชาการเพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือ “ภาคอีสาน” ของประเทศไทย สะท้อนให้เห็นการตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในฐานะปรัชญาด้านการออกแบบและก่อสร้างที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ตั้งถิ่นฐานในภูมิภาค ซึ่งแสดงถึงอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมที่มีความเหมาะสมและสัมพันธ์แนบแน่นกับบริบทสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ โดยผ่านการกลั่นกรอง สังเกต และถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่นมาหลายชั่วอายุคน และมีการรวบรวมผลงานวิชาการที่มีการศึกษาและเผยแพร่ก่อน พ.ศ. 2540 ไว้ในรายงานการวิจัย “สถานภาพผลงานทางวิชาการสาขาสถาปัตยกรรมในประเทศไทย” (วิมลสิทธิ์และคณะ, 2544) และรายงานการวิจัยโครงการ “ประเมินสถานภาพไทศึกษา สาขาสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และหัตถกรรม” (อรศิริและคณะ, 2545) อย่างไรก็ตาม ภายหลังจาก พ.ศ. 2540 ไม่ปรากฏว่ามีกรรวบรวมผลงานที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติม ทำให้ผู้ศึกษาใหม่ไม่ทราบถึงภาพรวมของเนื้อหาสาระและพื้นที่ศึกษาที่มีการศึกษามาก่อนหน้า ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการต่อยอดและขยายผลจากผลการศึกษาเดิม รวมถึงการตั้งโจทย์และประเด็นการศึกษาให้มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบัน

วัตถุประสงค์

บทความนี้มีเจตนารมณ์เพื่อเพิ่มพูนและปรับปรุงข้อมูลให้ทันสมัยผ่านการรวบรวมผลงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานเพิ่มเติม และอธิบายสถานภาพของผลงานวิชาการในแง่มุมที่เป็นปัจจุบัน โดยมุ่งหวังให้ผู้สนใจได้รับองค์ความรู้เบื้องต้น เพื่อประโยชน์ในการตั้งโจทย์และประเด็นการศึกษาให้มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบัน และให้การสืบค้นเอกสารอ้างอิงมีความสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น

วิธีการศึกษา

การศึกษาสถานภาพผลงานวิชาการการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสาน เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) มีวิธีการและขั้นตอนการศึกษาดังนี้

1. รวบรวมกลุ่มตัวอย่างผลงานวิชาการที่เกี่ยวข้องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วย หนังสือวิชาการ รายงานการวิจัย บทความ เอกสารประกอบการประชุมสัมมนา และวิทยานิพนธ์ โดยทำการสืบค้นจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิต่างๆ เช่น ห้องสมุดกลางมหาวิทยาลัยขอนแก่น ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ของมหาวิทยาลัยขอนแก่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยศิลปากร ศูนย์ประชาสัมพันธ์ สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ รวมถึงการสืบค้นข้อมูลทางอินเทอร์เน็ตและแหล่งข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยใช้เวลาดำเนินงานตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. 2556 - ธันวาคม พ.ศ. 2558

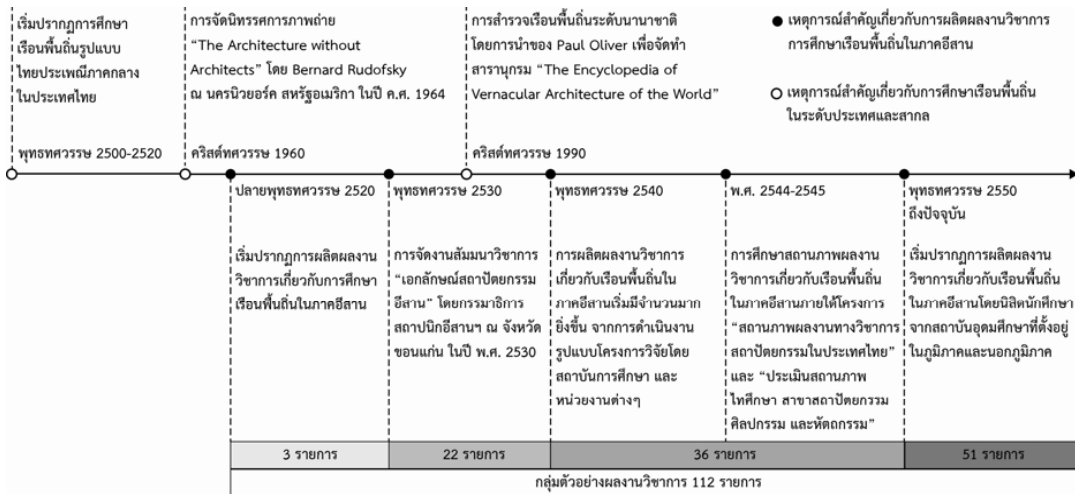
2. ทบทวนกลุ่มตัวอย่างผลงานวิชาการที่ได้จากการสืบค้นข้างต้นในประเด็นวัตถุประสงค์ พื้นที่ศึกษา กลุ่มชาติพันธุ์ วิธีการศึกษา และผลการศึกษา แล้วจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ด้วยตารางเมตริกซ์ ความถี่ทางสถิติ และนำเสนอผ่านการบรรยายและการจัดทำแผนที่ระดับภูมิภาค เพื่อสรุปสาระสำคัญในประเด็นต่างๆ ที่แสดงให้เห็นถึงสถานภาพของการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาสามารถสืบค้นรวบรวมกลุ่มตัวอย่างผลงานวิชาการเกี่ยวกับการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสาน ตั้งแต่ พ.ศ. 2527-2558 จำนวน 112 รายการ ประกอบด้วย หนังสือวิชาการ 18 รายการ รายงานการวิจัย 18 รายการ บทความ 40 รายการ เอกสารประกอบการประชุมสัมมนา 28 รายการ และวิทยานิพนธ์ 8 รายการ ซึ่งภาพรวมของกลุ่มตัวอย่างเป็นการผลิตผลงานโดยนักวิชาการไทย มีผลการศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

ภูมิหลังของการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสาน

การผลิตผลงานวิชาการการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานเริ่มปรากฏมาตั้งแต่ช่วงปลายพุทธทศวรรษ 2520 (ภาพที่ 1) ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาไล่เลี่ยกับการศึกษาเรือนพื้นถิ่นรูปแบบไทยประเพณีภาคกลางราวพุทธทศวรรษ 2500-2520 (มุสตี, 2539) และการเกิดกระแสความสนใจศึกษาเรือนพื้นถิ่นของโลกตะวันตกจากการจัดนิทรรศการภาพถ่าย “The Architecture without Architects” โดย Bernard Rudofsky ในปี ค.ศ. 1964 และการสำรวจเรือนพื้นถิ่นในระดับนานาชาติโดยการนำของ Paul Oliver เพื่อจัดทำสารานุกรม “The Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World: EVAW” ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1990 (Richardson, 2001) ตัวอย่างผลงานวิชาการที่มีการเผยแพร่ในช่วงเวลาดังกล่าว เช่น “เรือนเหยา: เรือนพักผู้ยากไร้หรือ?” (สมชาย, 2527) และ “สภาพหมู่บ้านริมหนองหาร สกลนคร” (สุรัตน์และคณะ, 2528)

ภาพที่ 1 แสดงภูมิหลังของการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสาน และเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา

ต่อมาในปี พ.ศ. 2530 ได้มีการจัดงานสัมมนาวิชาการ “เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน” โดยกรมการสถาปนาอีสาน สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ณ จังหวัดขอนแก่น ซึ่งมีนักวิชาการจำนวนมากนำเสนอ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสาน เช่น “สมณะสถาปัตยกรรม” (วิโรฒ, 2530) “เรือนอีสาน” (วิจิตและไพโรจน์, 2530) “ชุมชนชนบท และบ้านชนบทภาคอีสาน” (สุนทร, 2530) ฯลฯ การจัดงานดังกล่าว นับเป็นการเคลื่อนไหวครั้งสำคัญในแวดวงวิชาการสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาและผลิตผลงาน ที่เกี่ยวข้องตลอดพุทธศตวรรษ 2530 โดยสามารถรวบรวมผลงานได้ 22 รายการ

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาดังกล่าว ภาพรวมของการผลิตผลงานวิชาการมีปริมาณไม่มากนัก และมีสัดส่วน ค่อนข้างน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคกลางและภาคเหนือ ซึ่งผลการศึกษาโครงการ “สถานภาพ ผลงานทางวิชาการสาขาสถาปัตยกรรมในประเทศไทย” สามารถรวบรวมผลงานวิชาการที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ พ.ศ. 2500-2537 ได้ 12 รายการ โดยสรุปว่ามีการผลิตผลงานเพียงประปราย และเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานควรได้รับ การศึกษาอย่างละเอียดต่อไป (วิมลสิทธิ์และคณะ, 2544) ในขณะที่ผลการศึกษาโครงการ “ประเมินสถานภาพ ไทศึกษา สาขาสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และหัตถกรรม” ซึ่งศึกษาเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์สายวัฒนธรรมไท สรุปว่าสถานภาพผลงานวิชาการก่อน พ.ศ. 2541 มีอยู่อย่างจำกัด โดยส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับรูปแบบทาง สถาปัตยกรรม คตินิยม และความเชื่อเกี่ยวกับการปลูกสร้างเรือน (อรศิริและคณะ, 2545)

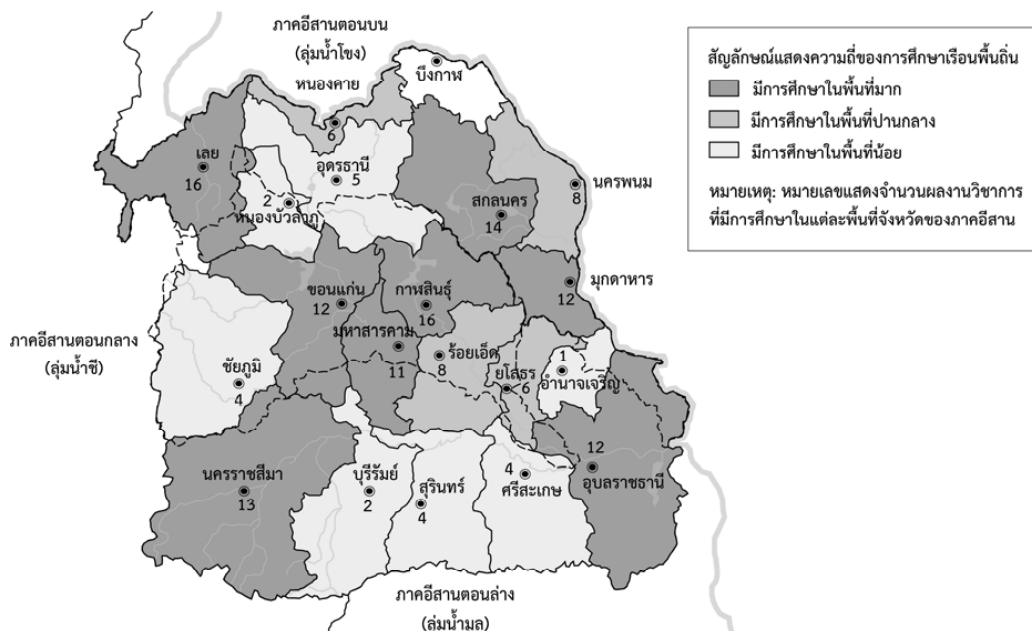
ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษ 2540-2550 การผลิตผลงานวิชาการมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจน โดยสามารถรวบรวมผลงานที่เกี่ยวข้องได้ 36 รายการ และ 51 รายการ ตามลำดับ ผลงานวิชาการที่มีการเผยแพร่ใน พุทธศตวรรษ 2540 ส่วนใหญ่เกิดจากการเคลื่อนไหวของนักวิชาการในภูมิภาคผ่านการดำเนินงานในรูปแบบโครงการ วิจัย ตัวอย่างเช่น “วัสดุและกรรมวิธีการก่อสร้างงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สกูลช่างมุกดาหาร” (วิจิต, 2541) “รูปแบบแผนผังชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท” (ธาดา, 2544) และการดำเนินโครงการวิจัยชุด “ชุมชนและเรือนผู้ไท: รูปแบบนิเวศวิทยาและวัฒนธรรมการอยู่อาศัย” โดยคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ในปี พ.ศ. 2545-2547 ซึ่งประกอบด้วยโครงการศึกษาวิจัยย่อย เช่น “การศึกษาคติความเชื่อและระบบสังคมกับการปลูกสร้าง

เรือนพื้นบ้านและชุมชนผู้ไท” “มิติทางสังคมและวัฒนธรรม และความหมายของพื้นที่ในเรือนและชุมชนหมู่บ้านผู้ไท” “รูปแบบการวางผังและความสัมพันธ์กับการอยู่อาศัยของสวนชนบทผู้ไท” ฯลฯ ส่วนในพุทธศวรรษ 2550 เริ่มปรากฏผลงานวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานโดยนิสิตนักศึกษาจากสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ทั้งที่ตั้งอยู่ในภูมิภาคและนอกภูมิภาค

ในปัจจุบันกล่าวได้ว่าภาพรวมของการผลิตผลงานวิชาการการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นกว่าในอดีตอย่างเห็นได้ชัดเจน โดยเฉพาะในช่วงพุทธศวรรษ 2450-2550 ซึ่งเป็นผลพวงจากกลุ่มนักวิชาการชั้นนำ เช่น วิโรฒ ศรีสุโร สมชาย นิลอาธิ วิจิต คลังบุญครอง อนุวิทย์ เจริญศุภกุล อรศิริ ปาณินท์ ฯลฯ ที่ทำการศึกษาวิจัยเรือนพื้นถิ่นในภูมิภาคอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศวรรษ 2520 รวมถึงกลุ่มนักวิชาการรุ่นหลังที่ทำการศึกษาวิจัยในประเด็นและแง่มุมใหม่ ต่อยอดและขยายผลจากผลการศึกษาเดิม นอกจากนี้ สถาบันอุดมศึกษาทั้งในภูมิภาคและนอกภูมิภาคที่เปิดหลักสูตรการเรียนการสอนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการศึกษาเรือนพื้นถิ่น ตัวอย่างเช่น คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ของมหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยศิลปากร ฯลฯ นับเป็นกลไกสำคัญที่ขับเคลื่อนและสนับสนุนให้มีการผลิตผลงานวิชาการแพร่หลายมากยิ่งขึ้น ทั้งในรูปของตำราเรียน หนังสือวิชาการ รายงานการวิจัย บทความ และวิทยานิพนธ์ของนิสิตนักศึกษา ปรากฏการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานในฐานะศาสตร์วิชา ซึ่งมีการสั่งสมองค์ความรู้ตลอดระยะเวลา 3 ทศวรรษที่ผ่านมา

พื้นที่ศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสาน

จากการศึกษากลุ่มตัวอย่างผลงานวิชาการด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติและการจัดทำแผนที่ พบว่าการกำหนดพื้นที่ศึกษาเรือนพื้นถิ่นมีการกระจายตัวในพื้นที่ต่างๆ ทั่วภาคอีสาน จำแนกได้ 3 กลุ่มหลัก (ภาพที่ 2) มีรายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 2 แสดงการกระจายตัวของพื้นที่ศึกษาเรือนพื้นถิ่นในแต่ละจังหวัดของภาคอีสาน

1. **ภาคอีสานตอนบน หรือแถบลุ่มน้ำโขง:** มีการศึกษาเรือนพื้นถิ่นมากในพื้นที่ของจังหวัดเลย สกลนคร มุกดาหาร นครพนม และหนองคาย ตามลำดับ

2. **ภาคอีสานตอนกลาง หรือแถบลุ่มน้ำชี:** มีการกำหนดพื้นที่ศึกษากระจุกตัวหนาแน่นในภูมิภาคนี้ พื้นที่ที่มีการศึกษาเรือนพื้นถิ่นมาก ได้แก่ จังหวัดกาฬสินธุ์ ขอนแก่น มหาสารคาม และร้อยเอ็ด ตามลำดับ

3. **ภาคอีสานตอนล่าง หรือแถบลุ่มน้ำมูล:** ปรากฏการศึกษาค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่น พื้นที่ที่มีการศึกษาเรือนพื้นถิ่นมาก ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา และอุบลราชธานี

สำหรับการกำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษาของกลุ่มตัวอย่างผลงานวิชาการ สามารถจำแนกได้ 4 ลักษณะ ได้แก่

1. **การศึกษาเฉพาะพื้นที่:** นักวิชาการคัดเลือกพื้นที่ศึกษาที่มีความเหมาะสมเพียงพื้นที่เดียว เพื่อทำการศึกษาเรือนพื้นถิ่น ซึ่งอาจเป็นการศึกษาเฉพาะหมู่บ้านหรือชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่งในประเด็น และเนื้อหาสาระเชิงลึก (พบร้อยละ 30 ของกลุ่มตัวอย่างผลงานวิชาการ)

2. **การศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่:** นักวิชาการคัดเลือกหมู่บ้านหรือชุมชนตั้งแต่ 2 แห่งขึ้นไป ซึ่งอาจเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันหรือต่างกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อทำการศึกษาเรือนพื้นถิ่นเชิงเปรียบเทียบในประเด็น และเนื้อหาสาระต่างๆ ที่ผู้ศึกษาสนใจ (พบร้อยละ 26 ของกลุ่มตัวอย่างผลงานวิชาการ)

3. **การศึกษาภาพรวมของภูมิภาค:** เป็นการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในลักษณะภาพรวมของพื้นที่ เช่น ภาคอีสานตอนบน ภาคอีสานตอนกลาง ภาคอีสานตอนล่าง หรือทั้งภาคอีสาน โดยส่วนใหญ่เป็นผลงานของนักวิชาการที่มีการเผยแพร่ช่วงพุทธศักราช 2530-2540 การศึกษามีเนื้อหาหลักขณะภาพกว้างมากกว่าเชิงลึก (พบร้อยละ 54 ของกลุ่มตัวอย่างผลงานวิชาการ)

4. **การศึกษาในพื้นที่เชื่อมโยงทางวัฒนธรรม:** เริ่มปรากฏตั้งแต่พุทธศักราช 2540 นักวิชาการเริ่มขยายขอบเขตพื้นที่ศึกษาเรือนพื้นถิ่นจากภาคอีสานของประเทศไทย ไปยังภูมิภาคต่างๆ ที่มีความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรม เช่น แขวงหลวงพระบาง เวียงจันทน์ และสหวันนะเขตใน สปป.ลาว เนื่องจากประชากรของทั้งสองภูมิภาค โดยเฉพาะกลุ่มสายวัฒนธรรมไท มีประวัติการอพยพตั้งถิ่นฐานระหว่างสองฝั่งแม่น้ำโขงมายาวนานหลายชั่วอายุคน ซึ่งการศึกษาในพื้นที่เชื่อมโยงทางวัฒนธรรมจะทำให้ทราบถึงรากเหง้าและที่มาของเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานในมิติรูปแบบทางสถาปัตยกรรม รวมถึงสะท้อนให้เห็นการถ่ายเทและแลกเปลี่ยนด้านคติ ความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรม ผ่านการก่อรูปของเรือน (พบร้อยละ 11 ของกลุ่มตัวอย่างผลงานวิชาการ)

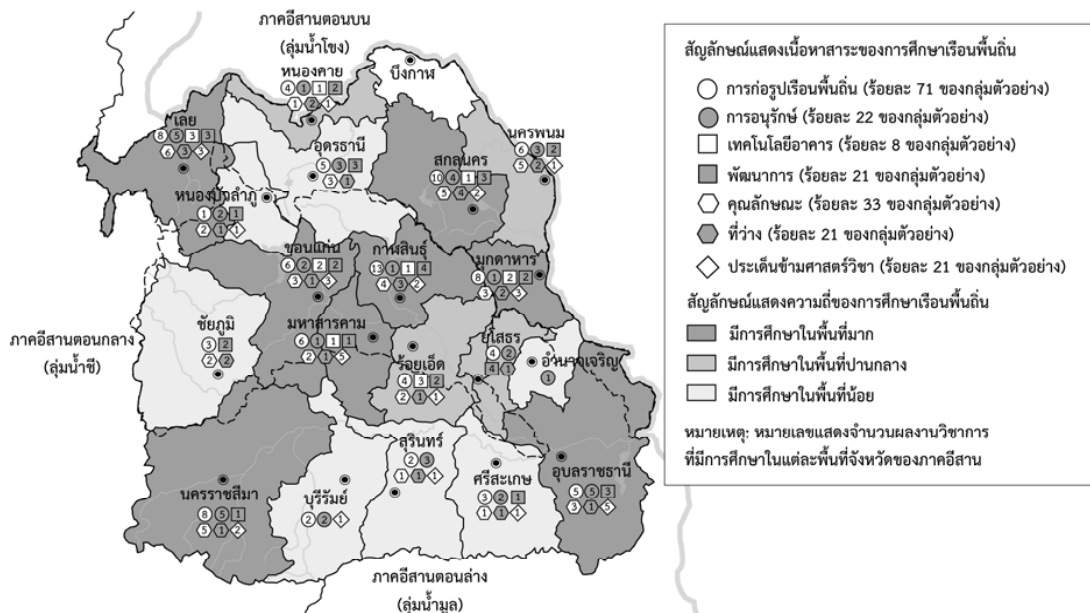
การศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานในมิติสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์

การศึกษาเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในภาคอีสาน เป็นประเด็นที่นักวิชาการให้ความสนใจศึกษา มาตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศักราช 2520 แรกเริ่มเป็นการศึกษาเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลาวหรือไทอีสาน เช่น เรือนเกย เรือนแฝด เรือนโง่ง เรือนเหี้ย ตูบต่อเล่า เถียงนา ฯลฯ รวมถึงเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทหรือกูไท ซึ่งเป็นกลุ่มประชากรที่มีจำนวนมากที่สุดในภูมิภาค ตามลำดับ พื้นที่ที่ปรากฏว่ามีการศึกษามาก ได้แก่ จังหวัดกาฬสินธุ์ มหาสารคาม และขอนแก่นในภาคอีสานตอนกลาง และจังหวัดมุกดาหาร สกลนคร นครพนมในภาคอีสานตอนบน ซึ่งเป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานสำคัญของทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ (ภาพที่ 3) ตัวอย่างผลงานวิชาการที่เผยแพร่ อาทิเช่น “ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมอีสาน” (บันเทิง, 2530) “การศึกษารวบรวมรูปแบบบ้านพักอาศัยในชนบทอีสานแถบลุ่มน้ำชี” (จิตติและคณะ, 2534-2535) “เรือนไทยประเพณีภาคอีสาน” (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2535) ฯลฯ ซึ่งผลงานวิชาการในช่วงแรกเริ่มนี้ ภายหลังมีอิทธิพลต่อมโนทัศน์ของนักวิชาการ และคนรุ่นหลังในการใช้เรือนรูปแบบประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลาวและผู้ไท เป็นตัวแทนสื่อถึงอัตลักษณ์ความเป็นเรือนพื้นถิ่นอีสานในเวลาต่อมา โดยเฉพาะการอ้างอิงด้านรูปแบบของเรือน

การศึกษาเรือนพื้นถิ่นในมิติที่สัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ แสดงให้เห็นว่าภาคอีสานเป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย โดยเฉพาะสายวัฒนธรรมไท มีการถ่ายทอดและผสมผสานวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานในภาคอีสาน และภูมิภาคข้างเคียงมายาวนานหลายชั่วอายุคน จนก่อให้เกิดรูปแบบเรือนพื้นถิ่นของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีลักษณะเหมือนและต่างกัน รวมถึงบางแห่งแสดงถึงอัตลักษณ์เฉพาะตน ไม่เหมือนเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานทั่วไป จึงเป็นประเด็นและสาระสำคัญที่นักวิชาการให้ความสนใจศึกษาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่าภาพรวมของผลงานวิชาการไม่ปรากฏการศึกษามากนักเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมจากกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมสู่ชาวอีสานร่วมสมัย และการเข้ามาอยู่ในพื้นที่ของกลุ่มคนจากภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศที่มีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนและการดำรงอยู่ของเรือนพื้นถิ่นรูปแบบประเพณีในภาคอีสาน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน จึงควรมีการศึกษาในรายละเอียดต่อไป เพื่อสร้างองค์ความรู้ในประเด็นและแง่มุมใหม่ๆ เกี่ยวกับการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในมิติที่สัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์

เนื้อหาสาระของการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสาน

จากการวิเคราะห์กลุ่มตัวอย่างผลงานวิชาการด้วยตารางเมตริกซ์ ข้อมูลทางสถิติ และจัดหมวดหมู่ข้อมูลโดยอ้างอิงกรอบการจำแนกเนื้อหาสาระจากการสังเคราะห์แนวคิดของ Oliver นักวิชาการชาติตะวันตกที่มีบทบาทสำคัญในการค้นคว้าและรวบรวมแนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทั่วโลกไว้ใน EVAW (Oliver, 1997) และแนวคิดของนักวิชาการไทยที่ได้ศึกษาศาสนาภาพการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานไว้ก่อนหน้านี้ใน “สถานภาพผลงานทางวิชาการสาขาสถาปัตยกรรมในประเทศไทย” (วิมลสิทธิ์และคณะ, 2544) และ “ประเมินสถานภาพไทศึกษาสาขาสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และหัตถกรรม” (อรศิริและคณะ, 2545) ผลสรุปสามารถจำแนกเนื้อหาสาระของการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานได้ 7 กลุ่มหลัก ประกอบด้วย การก่อรูปเรือนพื้นถิ่น การอนุรักษ์ เทคโนโลยีอาคาร พัฒนาการ คุณลักษณะ ที่ว่าง และการศึกษาในประเด็นข้ามศาสตร์วิชา (ภาพที่ 4) มีรายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 4 แสดงเนื้อหาสาระของการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่แต่ละจังหวัดของภาคอีสาน

1. การก่อรูปเรือนพื้นถิ่น: การศึกษาการก่อรูปของเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานผ่านการศึกษาวิเคราะห์แบบสถาปัตยกรรม และความสัมพันธ์ด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการก่อรูปของเรือน เช่น สภาพภูมิอากาศ สภาพภูมิประเทศ การตั้งถิ่นฐาน การทำมาหากิน คติ ความเชื่อ และประเพณีเกี่ยวกับการปลูกสร้างเรือน ฯลฯ เป็นเนื้อหาสาระที่ปรากฏในผลงานวิชาการส่วนใหญ่ นับตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษ 2520 เป็นต้นมา นักวิชาการใช้วิธีการสำรวจเรือนพื้นถิ่นในชุมชนและสถานที่ต่างๆ ของภาคอีสาน ทำการถ่ายภาพ สเก็ตภาพ และรังวัดเพื่อจัดทำแบบสถาปัตยกรรม และใช้วิธีการทบทวนวรรณกรรม การสังเกต และการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลความสัมพันธ์ของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการก่อรูปของเรือน ทั้งนี้ จากการวิเคราะห์กลุ่มตัวอย่างผลงานวิชาการพบว่าร้อยละ 71 มีเนื้อหาสาระตามแนวทางดังกล่าว และมีการศึกษาในพื้นที่ต่างๆ ทั่วภูมิภาค โดยเฉพาะในจังหวัดกาฬสินธุ์ สกลนคร มุกดาหาร ขอนแก่น มหาสารคาม นครพนม เลย นครราชสีมา และอุบลราชธานี ตัวอย่างผลงานวิชาการ เช่น “รูปแบบเรือนพักอาศัยในภาคอีสานริมฝั่งแม่น้ำโขง กรณีตัวอย่าง จ.หนองคาย” (เผ่า, 2530) “เรือนอีสานและประเพณีการอยู่อาศัย” (สมชาย, 2530) “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน (สายวัฒนธรรมไทย-ลาว)” (สุวิทย์, 2544) ฯลฯ

หากพิจารณาเนื้อหาสาระของการศึกษาการก่อรูปเรือนพื้นถิ่นเปรียบเทียบกับแนวคิดของนักวิชาการในแวดวงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น พบว่าสอดคล้องกับแนวคิดของ Oliver ที่อธิบายการศึกษาเรือนพื้นถิ่นว่ามีการศึกษาเนื้อหาเชิงกายภาพตามแนวทางสถาปัตยกรรม และการศึกษาเนื้อหาเชิงนามธรรมที่สัมพันธ์กับตัวเรือน เช่น บริบททางธรรมชาติ วัฒนธรรม การเมือง ฯลฯ ซึ่งเป็นแนวทางด้านสังคมศาสตร์และคติชนวิทยา (Oliver, 1997) รวมทั้งนักวิชาการไทยอีกหลายท่าน เช่น อนุวิทย์ เจริญสุขกุล ที่เสนอแผนภาพตัวแบบการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทย โดยอธิบายเนื้อหาสาระของการศึกษาเรือนพื้นถิ่น ประกอบด้วย การตั้งถิ่นฐานชุมชน กระบวนการสร้างรูปทางวัฒนธรรม และรูปแบบและคุณค่าทางสถาปัตยกรรม (อนุวิทย์, 2528) และวิวัฒน์ เตมียพันธ์ ที่กล่าวถึงเนื้อหาของการศึกษาเรือนพื้นถิ่น ประกอบด้วย การศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรม และการศึกษาที่แสดงให้เห็นคุณค่าของเรือนพื้นถิ่นในแง่มุมต่างๆ เช่น กระบวนการออกแบบและก่อสร้าง รูปแบบเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของแต่ละถิ่น คติ ความเชื่อ และประเพณีที่ผูกพันกับรูปทรง ฯลฯ (วิวัฒน์, 2530)

นอกจากนี้ มีข้อสังเกตว่าเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการก่อรูปเรือนพื้นถิ่นเป็นข้อมูลพื้นฐานที่ปรากฏในผลงานวิชาการส่วนใหญ่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในกรณีที่นักวิชาการต้องการเปิดพื้นที่ศึกษาใหม่ที่ยังไม่มีผลการศึกษาท่อนหน้า จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาการก่อรูปเรือนเพื่อเก็บข้อมูลด้านสถาปัตยกรรม และความสัมพันธ์ด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรม เพื่อใช้ประโยชน์เป็นข้อมูลในการอ้างอิง ต่อยอด และขยายผลการศึกษาในรายละเอียดเชิงลึก รวมถึงเปิดประเด็นการศึกษาในแง่มุมที่ยังไม่มีการศึกษาต่อไป

2. การอนุรักษ์: นับตั้งแต่พุทธศตวรรษ 2530 นักวิชาการเริ่มทำการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานในมิติการอนุรักษ์ เพื่อรักษาและสืบสานให้ดำรงอยู่ในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมของภูมิภาค ซึ่งจากกลุ่มตัวอย่างผลงานวิชาการพบว่ามีการศึกษาในลักษณะดังกล่าวร้อยละ 22 พื้นที่ที่มีการศึกษามาก ได้แก่ จังหวัดเลย สกลนคร นครราชสีมา และอุบลราชธานี ตัวอย่างผลงานวิชาการ เช่น “วิกฤตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในดินแดนอีสาน” (วิโรฒ, 2537) “โครงการรักษาเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อมเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว จังหวัดเลย” (สิทธิพร และคณะ, 254-) “การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานในแนวทางการมีส่วนร่วม” (ธาดา, 2554) ฯลฯ โดยสามารถสรุปภาพรวมของวัตถุประสงค์และสาระสำคัญของการศึกษาในประเด็นเชิงอนุรักษ์ได้ดังนี้

- เพื่อแสดงให้เห็นสภาพปัญหาของเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานที่กำลังสูญหายไปอย่างรวดเร็ว และอธิบายถึงบริบทปัจจัยต่างๆ ที่มีอิทธิพลให้เกิดปรากฏการณ์ดังกล่าว
- เพื่อแสดงให้เห็นความสำคัญและคุณค่าของเรือนพื้นถิ่น ทั้งในมิติด้านประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม
- เพื่อนำรูปแบบและคุณประโยชน์ของเรือนพื้นถิ่นไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบและก่อสร้างสถาปัตยกรรมร่วมสมัย
- เพื่อการอนุรักษ์และบริหารจัดการเรือนพื้นถิ่นตามแนวทางการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยเฉพาะบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นแนวทางตามกระแสสากลในปัจจุบัน
- สืบสานเรือนพื้นถิ่นโดยนำมาเป็นสินค้าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างมูลค่าต่อยอดต้นทุนทางวัฒนธรรม และส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถยังชีพพึ่งพาตนเองได้

3. เทคโนโลยีอาคาร: มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในการออกแบบและก่อสร้างเรือนพื้นถิ่น เช่น การวางทิศทางอาคาร การจัดภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อม การระบายอากาศโดยวิธีธรรมชาติ การรักษาอายุการใช้งานของวัสดุและโครงสร้าง ฯลฯ ซึ่งเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พลังงานและแนวทางที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เพื่อประโยชน์ในการประยุกต์ใช้และพัฒนา ร่วมกับการออกแบบและก่อสร้างสถาปัตยกรรมร่วมสมัย ซึ่งนับได้ว่าเป็นการนำภูมิปัญญาจากเรือนพื้นถิ่นมาปรับใช้กับสภาพสังคมยุคปัจจุบัน ทั้งนี้ การศึกษาเนื้อหาสาระดังกล่าวไม่ปรากฏมากนัก พบเพียงร้อยละ 8 จากกลุ่มตัวอย่าง โดยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเรือนพื้นถิ่นรูปแบบไทลื้อในจังหวัดเลย และเรือนพื้นถิ่นของชาวไทลาวและผู้ไทในจังหวัดร้อยเอ็ด ขอนแก่น มุกดาหาร ตัวอย่างผลงานวิชาการ เช่น “ความสัมพันธ์ของภูมิอากาศอีสานกับการออกแบบผนัง” (ธนู, 2543) “สภาวะน่าสบายในเรือนพื้นถิ่นไท-ลื้อ” (อรรถ, 2551) “แนวคิด 3E เพื่อการพัฒนาบ้านพักอาศัยในชนบทอย่างยั่งยืน” (วารุณี, 2551) ฯลฯ

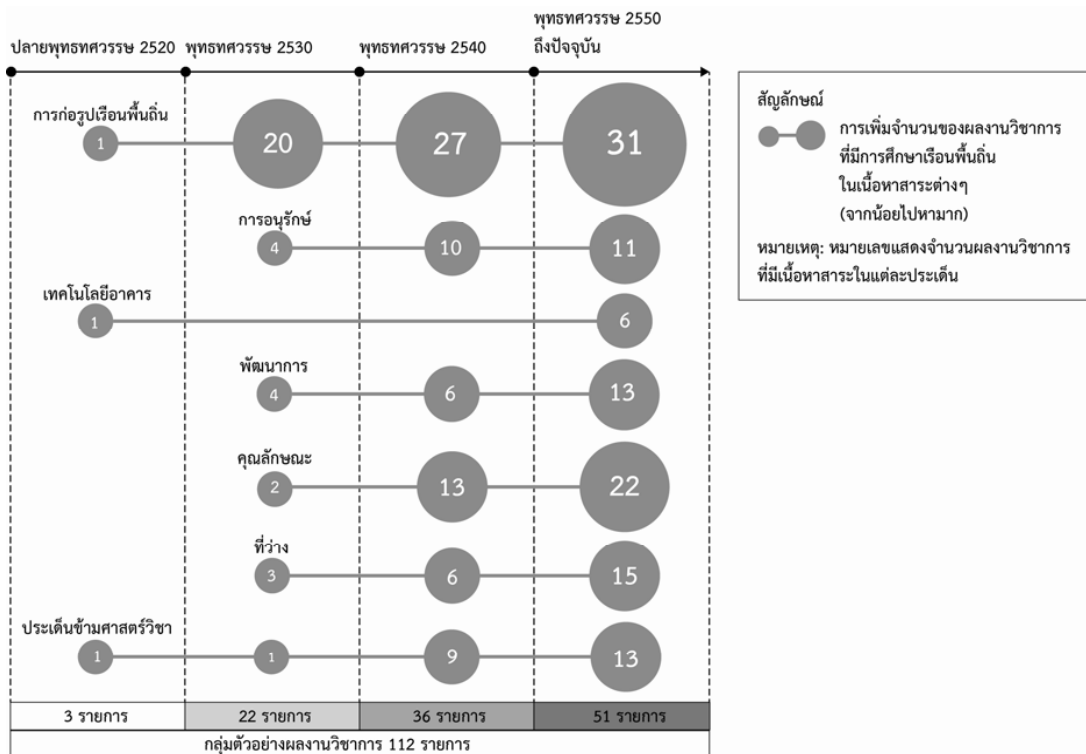
4. พัฒนาการ: มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการศึกษาพัฒนาการของเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสาน หรือเรียกในคำอื่นๆ เช่น พลวัต การเปลี่ยนแปลง การปรับเปลี่ยน การคลี่คลายรูปแบบ ฯลฯ โดยนักวิชาการนิยมนำมาศึกษาพัฒนาการเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ จากรูปแบบประเพณีดั้งเดิม สู่เรือนที่มีการปรับเปลี่ยนต่อเติมพื้นที่ ใช้วัสดุและเทคโนโลยีก่อสร้างสมัยใหม่เข้ามาทดแทน ซึ่งเป็นผลพวงจากอิทธิพลของสภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมืองในปัจจุบันที่ส่งผลให้ค่านิยมและพฤติกรรมของชุมชนในการก่อรูปเรือนเปลี่ยนแปลงไป โดยพบผลงานวิชาการที่มีเนื้อหาหลักเช่นดังกล่าว ร้อยละ 21 ของกลุ่มตัวอย่าง มีการศึกษามากในจังหวัดกาฬสินธุ์ ยโสธร เลย อุตรดิตถ์ สกลนคร และอุบลราชธานี ตัวอย่างเช่น “การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของอาคารพักอาศัยและปัจจัยทางสังคมที่เกี่ยวข้อง กรณีศึกษา บ้านเขาว อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น” (นพดล, 2545) “พัฒนาการเรือนกะเลิง กรณีศึกษาบ้านหนองหนาว อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร จุดเปลี่ยนทางสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรม” (จันทนีย์, 2546) “พัฒนาการของชุมชนประวัติศาสตร์ริมแม่น้ำโขง จังหวัดหนองคาย” (เขมโซตและคณะ, 2551) “โครงการศึกษาแบบบ้านเคหะชนบทแบบบูรณาการ ภาคอีสานตอนบน” (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2553) ฯลฯ

5. **คุณลักษณะ:** มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการศึกษาลักษณะและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานผ่านการวิเคราะห์ด้านกายภาพเชิงลึก เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเหมือน ความแตกต่าง และอัตลักษณ์ของเรือนพื้นถิ่นในแต่ละพื้นที่และกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น รูปทรงของหลังคา ลักษณะของฝาเรือน การเลือกใช้วัสดุก่อสร้าง ลักษณะการเข้าไม้ ฯลฯ ทั้งนี้ พบการศึกษาลักษณะดังกล่าว ร้อยละ 33 ของกลุ่มตัวอย่าง และมีการศึกษาในพื้นที่เกือบทุกจังหวัดของภาคอีสาน โดยพบการศึกษามากในจังหวัดเลย สกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์ และนครราชสีมา ตัวอย่างผลงานวิชาการ เช่น “จุดเด่นในงานสถาปัตยกรรมอีสาน” (อนุวิทย์, 2530) “รูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น” (อรศิริ, 2546) “สถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่นไทลาว ในภาคอีสานของประเทศไทยและใน สปป.ลาว” (ทรงยศและคณะ, 2548) ฯลฯ

6. **ที่ว่าง:** มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการศึกษาที่ว่าง (Space) ทางสถาปัตยกรรมเชิงลึก โดยวิเคราะห์ถึงการออกแบบที่ว่าง การเคลื่อนไหวของที่ว่าง รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมผู้อยู่อาศัยและการใช้ที่ว่างในเรือนพื้นถิ่น และอาจครอบคลุมถึงที่ว่างในอาณาบริเวณโดยรอบเรือนและชุมชน จากการศึกษาพบผลงานวิชาการที่มีเนื้อหาคุณลักษณะดังกล่าว ร้อยละ 21 มีการศึกษามากในพื้นที่ของจังหวัดเลย สกลนคร และกาฬสินธุ์ ตัวอย่างเช่น “ที่ว่างต่อเนื่องของบ้านพื้นถิ่นไทย” (วันดี, 2544) “มิติทางสังคมและวัฒนธรรม และความหมายของพื้นที่ในเรือนและชุมชนหมู่บ้านผู้ไท” (มนสิชา, 2547) “รูปแบบการวางผังและความสัมพันธ์กับการอยู่อาศัยของสวนชนบทผู้ไท” (อานติและกุลศรี, 2549) ฯลฯ

7. **ประเด็นข้ามศาสตร์วิชา:** นอกจากการศึกษาเรือนพื้นถิ่นตามเนื้อหาสาระข้างต้น ปรากฏผลงานวิชาการที่มีการศึกษาในประเด็นอื่นๆ ในลักษณะข้ามศาสตร์วิชา ร้อยละ 21 ของกลุ่มตัวอย่าง เช่น เนื้อหาด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี มานุษยวิทยา สังคมศาสตร์ สัญญาศาสตร์ นิเวศวิทยา การจัดการการท่องเที่ยว ภาษาศาสตร์ การวิพากษ์วิจารณ์ ฯลฯ ซึ่งมีการศึกษาในพื้นที่จังหวัดต่างๆ ทั่วภาคอีสาน ตัวอย่างผลงานวิชาการ เช่น “Meaning of Thai Vernacular House” (วันดี, 2548) มีเนื้อหาส่วนหนึ่งเกี่ยวกับการสื่อความหมายเรือนพื้นถิ่นอีสานตามแนวทางสัญญาศาสตร์ “ตำราสร้างเรือนอีสาน ฉบับวัดดอนยม” (ณรงค์ศักดิ์, 2555) ซึ่งเป็นการศึกษาคติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างเรือนพื้นถิ่นจากโบราณตามแนวทางภาษาศาสตร์ และ “Eco-Tourism Potentiality along the Mun River, Thailand” (Proncharoen and Chantaree, 2006) มีเนื้อหาส่วนหนึ่งเกี่ยวกับการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในแถบลุ่มน้ำมูล เพื่อจัดทำนโยบายและแผนยุทธศาสตร์แหล่งท่องเที่ยวทางนิเวศวัฒนธรรม เป็นต้น

จากข้างต้นหากพิจารณาภาพรวมของเนื้อหาสาระของการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานในมิติสัมพันธ์กับช่วงเวลาจะเห็นได้ว่านับตั้งแต่พุทธทศวรรษ 2530 การศึกษาเรือนพื้นถิ่นมีการขยายขอบเขตด้านเนื้อหาสาระจากการก่อรูปเรือนพื้นถิ่น สู่การอนุรักษ์ เทคโนโลยีอาคาร พัฒนาการ คุณลักษณะ ที่ว่าง และการศึกษาในประเด็นข้ามศาสตร์วิชา โดยปรากฏจำนวนผลงานวิชาการที่มีการศึกษาในเนื้อหาสาระที่แตกแขนงออกมาอย่างเด่นชัดในช่วงพุทธทศวรรษ 2540-2550 (ภาพที่ 5)

ภาพที่ 5 แสดงเนื้อหาสาระของการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานในมิติสัมพันธ์กับช่วงเวลา

นอกจากนี้ หากพิจารณาถึงวัตถุประสงค์และประโยชน์ที่จะได้รับจากกลุ่มตัวอย่างผลงานวิชาการ สามารถสรุปลักษณะร่วมได้ 4 ประการ ซึ่งผู้ที่สนใจศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานสามารถใช้เป็นข้อมูลและแนวทางประกอบการตัดสินใจ เพื่อตั้งโจทย์และประเด็นการศึกษาที่มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบัน มีรายละเอียดดังนี้

- ศึกษาเพื่อแสดงให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสาน ในฐานะส่วนหนึ่งของศาสตร์วิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งสะท้อนให้เห็นรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมของภูมิภาค และการนำองค์ความรู้ไปใช้ในสังคมยุคปัจจุบัน ซึ่งประเด็นที่อยู่ในกระแสหลัก ได้แก่ การนำองค์ความรู้จากภูมิปัญญาการปลูกสร้างเรือนพื้นถิ่นไปปรับใช้ในการอนุรักษ์พลังงานและสิ่งแวดล้อม และการนำเรือนพื้นถิ่นเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน
- ศึกษาเพื่อการอนุรักษ์และสืบสานเรือนพื้นถิ่นในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมของภูมิภาคอย่างยั่งยืน เพื่อบรรเทาสภาพปัญหาการลดจำนวนและสูญหายไปอย่างรวดเร็วของเรือนพื้นถิ่น ซึ่งเกิดจากภัยคุกคามทั้งโดยเจตนาเป็นไปตามธรรมชาติ และรู้เท่าไม่ถึงการณ์
- ศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ของศาสตร์วิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยมีประเด็นด้านกลุ่มชาติพันธุ์ พลวัตการเปลี่ยนแปลง แนวทางการปรับตัว รูปแบบ ลักษณะ และอัตลักษณ์ของเรือนพื้นถิ่นทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างเรือนพื้นถิ่นและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรม เป็นเนื้อหาสาระที่นักวิชาการให้ความสนใจ

• ศึกษาในแนวทางที่หลากหลาย บูรณาการข้ามศาสตร์วิชา ศึกษาในภาพกว้างและเชิงลึก ศึกษาทั้งในภาพรวมของภูมิภาคจนถึงเฉพาะพื้นที่ เพื่อให้ได้รับองค์ความรู้เกี่ยวกับเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานที่สมบูรณ์ในทุกมิติ รวมถึงมีการศึกษาในแง่มุมและประเด็นใหม่ๆ ที่ตอบรับกับสภาพการณ์ในปัจจุบันได้ดียิ่งขึ้น

บทสรุป

ผลการศึกษาศานภาพผลงานวิชาการการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานที่มีการเผยแพร่ตั้งแต่ พ.ศ. 2527-2558 แสดงให้เห็นพัฒนาการด้านการศึกษาจากการขยายขอบเขตเนื้อหาสาระของการศึกษาให้มีความหลากหลาย และจำนวนผลงานวิชาการที่มีการเผยแพร่มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในช่วงพุทธทศวรรษ 2450-2550 นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นภาพรวมของกระบวนการศึกษาเรือนพื้นถิ่นตลอดระยะเวลากว่า 3 ทศวรรษ ทั้งในประเด็นการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง การกำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษา เนื้อหาสาระของการศึกษา วัตถุประสงค์ของการศึกษา (ภาพที่ 6)

ภาพที่ 6 แสดงภาพรวมของกระบวนการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสาน

ในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง เรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ตั้งถิ่นฐานในภูมิภาค จำแนกได้เป็น (1) กลุ่มเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการใช้ภาษาเฉพาะตน เช่น เรือนไทลาวหรือเรือนอีสาน เรือนผู้ไท เรือนไทยย้อ เรือนไทยยี่ เรือนมอญ-เขมร ฯลฯ และ (2) กลุ่มเรือนพื้นถิ่นที่ได้รับการยอมรับเป็นอัตลักษณ์เฉพาะพื้นที่ เช่น เรือนไทเลย เรือนไทโคราช ฯลฯ เป็นกลุ่มตัวอย่างเรือนที่นักวิชาการให้ความสนใจศึกษามาอย่างต่อเนื่อง เพราะแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการก่อสร้างที่อยู่อาศัยที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตน อันเป็นผลพวงจากอิทธิพลสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันตามแต่ละท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์

ด้านพื้นที่ศึกษาปรากฏว่ามีการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่ต่างๆ กระจายทั่วภาคอีสาน มีการกระจายตัวของพื้นที่ศึกษาหนาแน่นในภาคอีสานตอนกลาง จังหวัดกาฬสินธุ์ ขอนแก่น มหาสารคาม และร้อยเอ็ด โดยส่วนมากเป็นการศึกษาเรือนไทลาวและผู้ไท ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หลักของภูมิภาค และมีการศึกษาลดหลั่นลงมาในภาคอีสานตอนบน

และตอนล่าง โดยพบการศึกษามากเกี่ยวกับเรือนไทเลยในจังหวัดเลย เรือนผู้ไทในจังหวัดสกลนครและนครพนม เรือนไทโคราชในจังหวัดนครราชสีมา และเรือนไทลาวในจังหวัดอุบลราชธานี นอกจากนี้ ปรากฏการศึกษาเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มสายวัฒนธรรมไทใน สปป.ลาว ซึ่งในอดีตประชากรมีประวัติการอพยพมาตั้งถิ่นฐานในภาคอีสานของประเทศไทย ทั้งนี้แต่ละงานศึกษาวิจัย นักวิชาการจะกำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษาตามบริบทความเหมาะสม จำแนกได้ 4 ลักษณะ คือ (1) การศึกษาเฉพาะพื้นที่ (2) การศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่ (3) การศึกษาในภาพรวมของภูมิภาค และ (4) การศึกษาในพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรม

ด้านเนื้อหาสาระของการศึกษา นอกจากการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในประเด็นการก่อรูปเรือน ซึ่งเป็นที่นิยมในแวดวงวิชาการสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแล้ว ภาพรวมของผลงานวิชาการมีเนื้อหาสาระกว้างขวางยิ่งขึ้น การอนุรักษ์เทคโนโลยีอาคาร พัฒนาการ คุณลักษณะ ที่ว่าง และการศึกษาประเด็นอื่นๆ ในลักษณะข้ามศาสตร์วิชา เป็นตัวอย่างที่นักวิชาการเลือกศึกษาเพื่อตอบโจทย์และประเด็นการศึกษาที่มีความเหมาะสมกับบริบทและสภาพการณ์ในแต่ละสถานที่และช่วงเวลา โดยมีลักษณะร่วมของวัตถุประสงค์การศึกษา 4 ประการ คือ (1) แสดงให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสาน และการนำองค์ความรู้จากภูมิปัญญาการปลูกสร้างเรือนพื้นถิ่นไปปรับใช้ในสังคมร่วมสมัย (2) เพื่ออนุรักษ์และสืบสานเรือนพื้นถิ่นในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมของภูมิภาค (3) เพื่อพัฒนาองค์ความรู้เรือนพื้นถิ่นในภาคอีสาน ในฐานะส่วนหนึ่งของศาสตร์วิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และ (4) ศึกษาในแนวทางที่หลากหลาย และบูรณาการข้ามศาสตร์วิชา เพื่อให้ได้รับองค์ความรู้ที่สมบูรณ์ในทุกมิติ

หากพิจารณาถึงช่องว่างของการศึกษาจะเห็นได้ว่าผลงานวิชาการที่ผลการศึกษาสามารถนำคุณประโยชน์ของเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานไปประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทสังคมปัจจุบันยังไม่ปรากฏมากนัก ซึ่งประเด็นที่อยู่ในกระแสหลักควรมีการศึกษาขยายผล เช่น ภูมิปัญญาการปลูกสร้างเรือนพื้นถิ่นกับการอนุรักษ์พลังงานและสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมเรือนพื้นถิ่นเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวชุมชน ฯลฯ นอกจากนี้ เมื่อเปรียบเทียบเนื้อหาสาระของการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานทั้ง 7 ด้าน กับเนื้อหาสาระของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ Oliver รวบรวมไว้ใน EVAW พบว่ามีประเด็นและแง่มุมต่างๆ ที่น่าสนใจที่ยังไม่มีการศึกษาอีกมาก สามารถนำมาปรับใช้เป็นทางเลือกในการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานได้ ตัวอย่างเช่น การศึกษาเรือนพื้นถิ่นในประเด็นภูมิศาสตร์วัฒนธรรม การศึกษาการรับรู้และพฤติกรรมของผู้อยู่อาศัยในเรือนพื้นถิ่น บทบาทของเพศสภาพในการอยู่อาศัยและปลูกสร้างเรือนพื้นถิ่น การอนุรักษ์เรือนพื้นถิ่นในรูปแบบงานพิพิธภัณฑ์ ฯลฯ (Oliver, 1997)

อย่างไรก็ตาม สำหรับผู้ที่สนใจศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสาน การเลือกศึกษาในเนื้อหาสาระและพื้นที่ศึกษาได้นั้น ขึ้นอยู่กับความสนใจ ความรู้ และประสบการณ์ของผู้ศึกษา กอปรกับความสมเหตุสมผลและตอบรับกับสภาพการณ์ปัจจุบันซึ่งแตกต่างกันไปตามแต่ละบริบทของสถานที่ รวมถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับการศึกษาทั้งในมิติการสร้างองค์ความรู้ใหม่ และการนำองค์ความรู้ไปแก้ไขสภาพปัญหาและพัฒนาสังคมปัจจุบัน ซึ่งเป็นข้อขบคิดที่ผู้ศึกษาควรคำนึงถึง เพื่อการตั้งโจทย์และประเด็นการศึกษาที่มีความเหมาะสมต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้ได้รับการสนับสนุนการตีพิมพ์เผยแพร่จากศูนย์วิจัยพลักษณ์สังคมผู้นำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา ต้นสุวรรณรัตน์. 2556. **สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโคราช**. นครราชสีมา: โรงงานการพิมพ์.
- เชมโชติ ภูประเสริฐ และคณะ. 2551. **พัฒนาการของชุมชนประวัติศาสตร์ริมแม่น้ำโขง จังหวัดหนองคาย**.
ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2535. “เรือนไทยประเพณีภาคอีสาน”. **วัฒนธรรมไทย**. ปีที่ 30 (ฉบับที่ 2): 24-25.
- _____. 2553. **โครงการศึกษาแบบบ้านเคหะชนบทแบบบูรณาการ ภาคอีสานตอนบน**. ขอนแก่น:
โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.
- จันทนีย์ วงศ์คำ. 2546. “พัฒนาการเรือนกะเลิง กรณีศึกษาบ้านหนองหนาว อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร จุดเปลี่ยนทางสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรม”. **วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น**. ปีที่ 2 (ฉบับที่ 1): 1-12.
- เชี่ยวชาญ ชิตชม. 2546. “สถาปัตยกรรมบ้านไทเลย: ศึกษากรณีบ้านนาอ้อ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษาเพื่อการพัฒนา สำนักงานบัณฑิตศึกษา สถาบันราชภัฏเลย**.
- ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์. 2555. “ตำราสร้างเรือนอีสาน ฉบับวัดบ้านดอนยม”. ใน **ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ (บรรณาธิการ). เอือนพื้นถิ่น: วิถีชีวิตและคติความเชื่อบนใบลาน**. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.
- ทรงยศ วีระทิมมาศ และคณะ. 2548. **สถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่นไทลาว ในภาคอีสานของประเทศไทยและในสปป.ลาว**. ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ธนู พลวัฒน์. 2543. **ความสัมพันธ์ของภูมิอากาศอีสานกับการออกแบบผนัง**. ขอนแก่น:
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ธาดา สุทธิธรรม. 2544. **รูปแบบแผนผังชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- _____. 2554. **การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานในแนวทางการมีส่วนร่วม**. ขอนแก่น:
มูลนิธิภูมิปัญญา สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและศิลปะเอเชีย.
- ธิดิ เสงรัมย์ และคณะ. 2536. **การศึกษารวบรวมรูปแบบบ้านพักอาศัยในชนบทอีสานแถบลุ่มน้ำชี (จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด และยโสธร)**. ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นพดล ตั้งสกุล. 2545. “การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของอาคารพักอาศัยและปัจจัยทางสังคมที่เกี่ยวข้อง กรณีศึกษาบ้านเขวา อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น”. **วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น**. ปีที่ 1 (ฉบับที่ 1): 29-37.
- นพดล ตั้งสกุล และคณะ. 2557. “การจัดการความรู้เรื่องที่อยู่อาศัยและวิถีการอยู่อาศัยผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่น พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษาพื้นที่ลุ่มน้ำเลย”. ใน **เกรียงไกร เกิดศิริ (บรรณาธิการ). สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัย 4 ภาค**. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- บัญชา นาคทอง. 2557. **การศึกษาอัตลักษณ์เรือนพื้นถิ่นชุมชนบ้านนกกอก ตำบลนกกอก อำเภอปทุมราชวงศา จังหวัดนครราชสีมา**. นครราชสีมา: คณะวิศวกรรมศาสตร์และสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน.

- บันเทิง พูลศิลป์. 2530. “ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมอีสาน”. ใน **กรรมาธิการสถาปนิกอีสาน (บรรณาธิการ). สถาปัตยกรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ: เมฆาเพลส.
- บุศดี ทิพทัส. 2539. **สถาปนิกสยาม พื้นฐาน บทบาท ผลงาน และแนวคิด (พ.ศ. 2475-2537)**. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยาม.
- เผ่า สุวรรณศักดิ์ศรี. 2530. “รูปแบบเรือนพักอาศัยในภาคอีสานริมฝั่งแม่น้ำโขง กรณีตัวอย่าง จ.หนองคาย”. ใน **กรรมาธิการสถาปนิกอีสาน (บรรณาธิการ). สถาปัตยกรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ: เมฆาเพลส.
- มนสิชา เพชรานนท์. 2547. **มิติทางสังคมและวัฒนธรรม และความหมายของพื้นที่ในเรือนและชุมชนหมู่บ้านผู้ไท**. ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วรุณี หวัง. 2551. “แนวคิด 3E เพื่อการพัฒนาบ้านพักอาศัยในชนบทอย่างยั่งยืน”. ใน **คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. การประชุมวิชาการระดับชาติ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ครั้งที่ 4**. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.
- วิมลสิทธิ์ หรยางกูรและคณะ. 2544. **สถานภาพผลงานทางวิชาการสาขาสถาปัตยกรรมในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ บริษัท ทีซีจี พรินติ้ง จำกัด.
- วิจิต คลังบุญครอง. 2541. **วัสดุและกรรมวิธีการก่อสร้างงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สกูลช่างมุกดาหาร**. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วิจิต คลังบุญครอง และไพโรจน์ เพชรสังหาร. 2530. “เรือนอีสาน”. ใน **กรรมาธิการสถาปนิกอีสาน (บรรณาธิการ). สถาปัตยกรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ: เมฆาเพลส.
- วิวัฒน์ เตมียพันธ์. 2530. “แนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น”. ใน **กรรมาธิการสถาปนิกอีสาน (บรรณาธิการ). สถาปัตยกรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ: เมฆาเพลส.
- วิโรฒ ศรีสุโร. 2530. “สมณสถาปัตยกรรม”. ใน **กรรมาธิการสถาปนิกอีสาน (บรรณาธิการ). สถาปัตยกรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ: เมฆาเพลส.
- _____. 2537. “วิกฤตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในดินแดนอีสาน”. **วารสารอาษา**. (พฤศจิกายน 2537): หน้า 81-85.
- วันดี พินิจวรสิน. 2544. “ที่ว่างต่อเนื่องของบ้านพื้นถิ่นไทย”. **วารสารคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**. ปีที่ 2 (ฉบับที่ 1): 64-69.
- _____. 2548. “Meanings of Thai Vernacular House”. **วารสารระเนงฉบับพิเศษ ครบรอบ 10 ปี คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**. (ตุลาคม 2548): หน้า 170-181.
- สมชาย นิลาอาชี. 2527. “เรือนเหี้ย เรือนพักผู้ยากไร้หรือ?”. **สมบัติชนบทอีสาน เล่ม 2**. มหาสารคาม: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม วิทยาลัยครูมหาสารคาม.
- _____. 2530. “เรือนอีสานและประเพณีการอยู่อาศัย”. ใน **กรรมาธิการสถาปนิกอีสาน (บรรณาธิการ). สถาปัตยกรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ: เมฆาเพลส.
- สิทธิพร ภิรมย์รัตน์ และคณะ. 2544. **โครงการรักษาเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อมเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว จังหวัดเลย**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุนทร ตูละสุข. 2530. “ชุมชนชนบท และบ้านชนบทภาคอีสาน”. ใน **กรรมาธิการสถาปนิกอีสาน (บรรณาธิการ). สถาปัตยกรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ: เมฆาเพลส.

- สุวิทย์ จิระมณี. 2544. “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน (สายวัฒนธรรมไทย-ลาว)”. ใน ชินศักดิ์ ตัณฑกุล (บรรณาธิการ). **ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย**. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุรัตน์ วรางค์รัตน์และคณะ. 2528. **สภาพหมู่บ้านริมหนองหาร สกลนคร**. สกลนคร: สมศักดิ์การพิมพ์.
- อรรถ ฆมาฤกษ์. 2551. “สภาวะน่าสบายในเรือนพื้นถิ่นไท-เลย”. **วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น**. ปีที่ 7: 80-90.
- อริศรี ปาณินท์. 2546. “รูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น”. ใน นพดล ตั้งสกุล (บรรณาธิการ). **สถาปัตยกรรมชุมชน ท้องถิ่น**. ขอนแก่น: โรงพิมพ์พระธรรมขันธ์.
- อริศรี ปาณินท์และคณะ. 2545. **ประเมินสถานภาพไทศึกษา สาขาสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และหัตถกรรม**. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อานันท์ วัฒนเสถ์ และกุลศรี สุริยเดชสกุล. 2552. “รูปแบบการวางผังและความสัมพันธ์กับการอยู่อาศัยของสวนชนบทผู้ไท”. **วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง**. ปีที่ 2 (ฉบับที่ 2): 55-80.
- อนุวิทย์ เจริญสกุล. 2528. **แผนภาพตัวแบบการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทย**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- _____. 2530. “จุดเด่นในงานสถาปัตยกรรมอีสาน”. ใน **กรรมาธิการสถาปนิกอีสาน (บรรณาธิการ)**. **สถาปัตยกรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ: เมฆาเพลส.
- Oliver, P. 1997. **Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World: Volume 1 Theories and Principles**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Proncharoen, M. and Chantaree, T. 2006. “Eco-Tourism Potentiality along the Mun River, Thailand”. In Rattanachaiyanont, R. (ed.). **Proceedings of International Conference on “Sustainable Local Heritage Conservation: The Transdisciplinary Approach”**. Bangkok: Amarin Printing & Publishing Public.
- Richardson, V. 2001. **New Vernacular Architecture**. Hongkong: Laurence King.

